

Ömərlə bir qutu macəra

Əziz Sancar

Duran Çetin



Gəncliyə Yardım
Fondu



T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Bu kitab, Türkiyə Cumhuriyyəti Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Türkiyə-nin Xaricdə Yaşayan Türkler və Əqrəba İcmalar İdarəsi (YTB) və Gəncliyə Yardım Fonduunun (GYF) iş birliyi ilə həyata keçirilən "Hər Uşaq Bir Çinardır" layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

Kitabın Orjinal Adı:
Aziz Sancar

Müəlliflər:
Bətülhur Aybegüm Taslı & Duran Çetin & Dilara Sevgili

Azərbaycanda Nəşrə Hazırlayan:
Dr. Abbas Qurbanov

Anadolu Türkçəsindən Azərbaycan Türkçəsinə uyğunlaşdırın:
Mehriban Əbdürəhimova

Redaktor:
Əziz Sultan

Rəssam:
Fatma Bətül Yıldız

Dizayner:
A. Hamdi Kapkiner
Nicat Qəribov

**Bu kitabın ilk nəşri Kaşif Çocuk Yayıncılığı
tərəfindən həyata keçirilmişdir.**

**Kitabın səslənmiş versiyasını www.usaqkitabi.az
saytından dinləyə bilərsiniz.**

Bakı-2022; İpəkyolu Nəşriyyatı: 324-071
ISBN: 978-625-7003-29-2

Bakı Şəhəri Sabail Rayonu
Cəfərov Qardaşları, 16
Tel: (+994 12) 492 14 38
Mobil: (+994 51) 412 22 82
Web sayt: www.ipekyolunesriyyati.az
Elektron poçt: ipekyolunesriyyati@gmail.com

HÖRMƏTLİ OXUCU,

“Rəhbər Elm Adamları” silsilə kitabları, etdiyi ixtiralarla və ya kəşflərə verdiyi dəstəklə elm tarixinə işiq tutan alimlərimizi tanıtmaq məqsədilə hazırlanmışdır.

Alimlərin, ixtiraların və texnoloji inkişaf mərhələsinin uşaqlar, yeniyetmələr və gənclər üzərində daim müsbət təsiri olmuşdur. Bu səbəblə də alimlərimizin həyatlarını macəralı bir həyatın içində göstərməyə çalışdıq.

Hekayənin qəhrəmanı Ömər, babasının evinin çardağında tapıldığı sırlı qutunu açaraq oradan çıxan xəritədəki ulduza toxunur. Qutunun macərası ilə keçmişə səyahət edən Ömər, o anda ən parlaq ulduzun olduğu yerə gedir.

Həmin bölgədə yaşamış və bütün dünyada kəşfləri ilə məşhur olmuş alimin tədqiqat mühitində qonaq olur. Ömər onu qonaq edən alimin kəşfləri və elm dünyasına qazandırdıqlarını yaxından tanımaq imkanı əldə edir.

Macəra ilə dolu bu sırlı səyahətində qəhrəmanımız çox əhəmiyyətli məlumatlar öyrənərək evə qayıdır və özünü çox xoşbəxt hiss edir.

READƏR - YƏNİ RƏHBƏR ELM ADAMLARI DƏRNƏYİ tərəfindən hazırlanan bu layihə böyük bir hayat tərəfindən icra olunur.

Məqsədimiz elm tariximizdə zəhməti olan böyük insanları bütün dünyaya və gələcək nəsillərə tanıtmaq, yaxşı işlər görən insanları daim yaşatmaqdır.

Yaxşı oxuyan, oxuduqca fəallaşan, başarıyyətin xeyirli və məziyyətli gələcəyi üçün elmi tədqiqatla məşğul olan və elm həvəskarı gənclər olmağınız təmənnası ilə.

XOŞ MÜTALİƏLƏR.



AZİZ SANCAR



Atamın səsi mənə nağıl təsiri bağışladı:

- Həftə sonunda Mardinə gedəcəyik, - dedi. Bu xəbərə çox sevindim. Qulaqlarımı inana bilmirdim. Daha əvvəl Mardin barədə çox yaxşı şeylər eşitmışdım. Xüsusi memarlığı ilə ad çıxaran bir şəhərdir. Bir dəfə müəllimimiz də sinifdə bu barədə danışmışdı. Müəllimin danışdıqlarıyla hamımızda ölkəmizin görməli yerlərini gəzmək həvəsi yaranmışdı. Atamın bu xəbərindən sonra sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Bu gəzintiyə hazır olduğumu fikirləşirdim. Mardinin tarixi evlərini görmək, çox dəyərli mədəniyyəti ilə tanış olmaq mənim üçün unudulmaz bir gəzinti olacaqdı.

Yol boyu atamlı Mardin barədə söhbət etdik. Amma atamın bir sözü məni çox təəccübləndirdi. **SƏSSİZLİYƏ QƏRQ OLDUM. FİKIRLƏŞDİM. FİKIRLƏŞDİKÇƏ BEYNİMDƏ SUALLAR YARANDI. NOBEL MÜKAFATI BARƏDƏ MÜƏLLİMİMDƏN EŞİTMİŞDİM. ÇOX ƏHƏMIYYƏTLİ VƏ DÜNYA SƏVIYYƏSİNDE BİR MÜKAFAT İDİ.**

BURAYA QƏDƏR OLANLAR MƏNİM DƏ HƏYACANLANMAĞIMA SƏBƏB OLMUŞDU. AMMA ELM SAHƏSİNDE İLK NOBEL MÜKAFATI

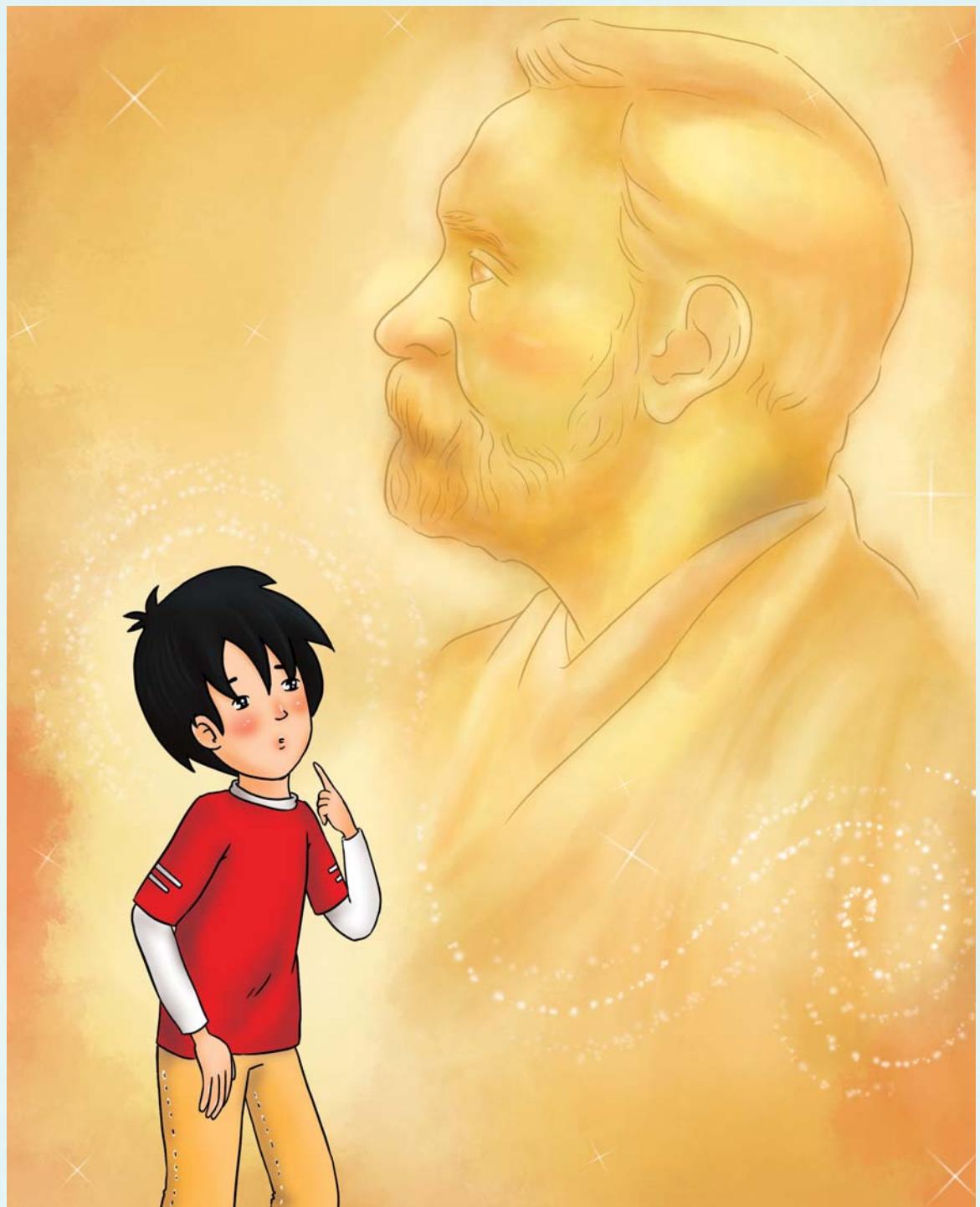
ALAN TÜRKÜN DƏ MARDİNLİ OLDUĞUNU EŞİDƏNDƏ HƏYACANDAN NƏ DEYACƏYİMİ BİLMƏDİM. Nobel mükafatı almış alim Əziz Sancarın yaşadığı yerlərə gerçəkləşdirdiyim səyahətin mənası və məndə yaratdığı təəssüratları ifadə edəcək cümlə qura bilmirəm.

Atamın bu barədə daha çox məlumat verməyini, onun barasında danışmağını gözləyirdim. Atam uzun müddət səssiz dayandı. Sonra misilsiz bir təklif irəli sürdü:

- Madam ki sənə bu qədər maraqlıdır, səni Əziz Sancarın doğulub boy-a-başa çatdığını qəsəbəyə də aparacağam.

Bunu eşidib çox sevindim. Onun uşaqlığının keçdiyi yerləri görmək və bəlkə də onun qaçlığı küçələrdə qaçmaq düşüncəsi məni həyacanlandırırdı. Beynimdəki planlarım çoxaldı. Onun evinə getmək, ən azı böyüdüyü yeri görmək, hansı şərtlərdə yaşayıb dönyanın təqdir etdiyi bir insan halına gəldiyi yerləri görmək istədim.

Eyni zamanda yeni biliklər öyrənib yeni kəşflərə qapı



aralamaq mənim üçün çox əhəmiyyətliydi. İndi bir detektiv kimi iz təqib etmək vaxtıydi.

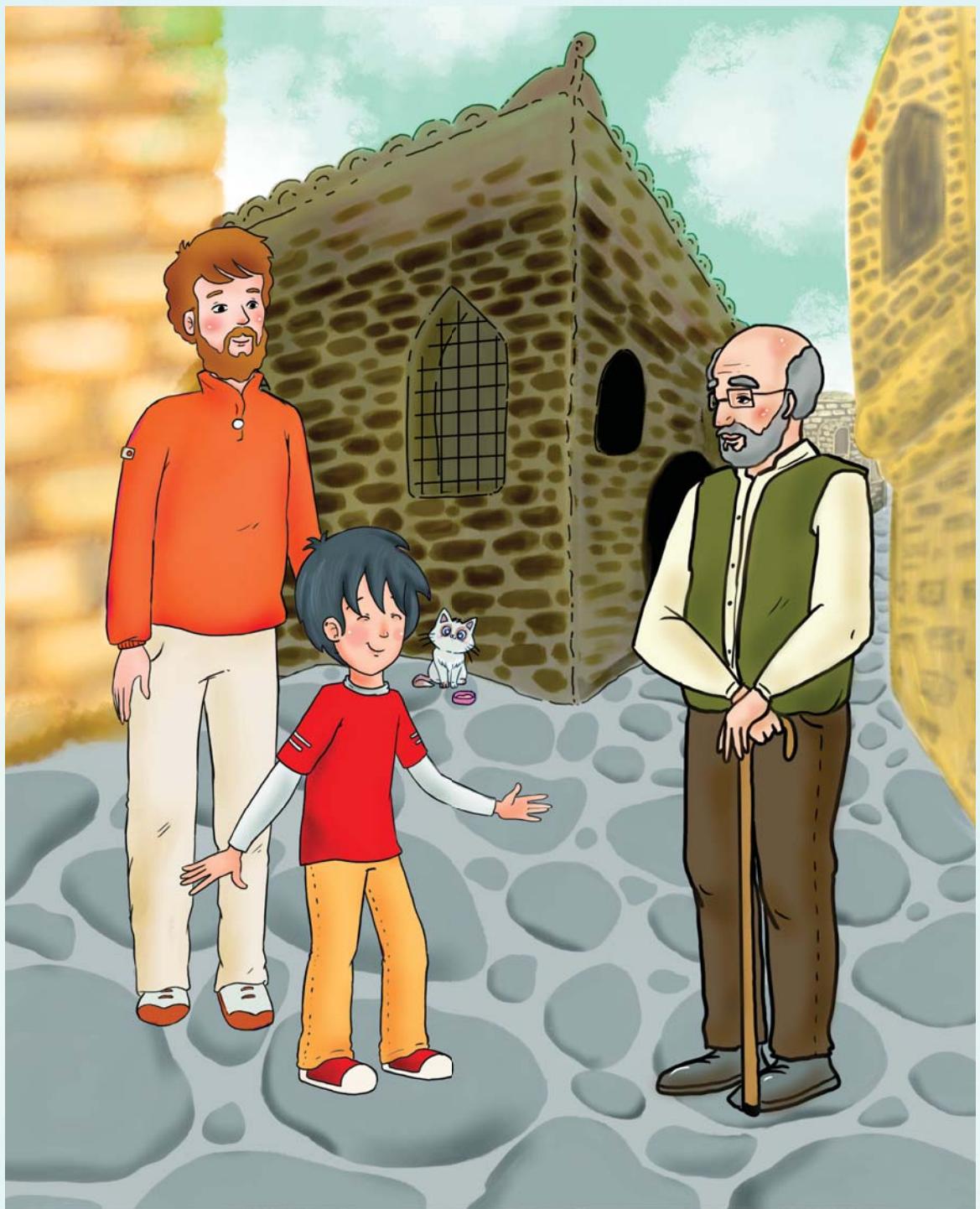
Əvvəl Mardin vilayətinin Savur qəsəbəsinə getdik. Savurda gördüğüm mənzərə gerçəkdən də misilsizdi. Burada evlər kəsmə daşlarla suvaqsız tikilmişdi. Küçələrin kəsişdiyi yerlərdə böyüklu-kicikli meydançalar vardı. Yaşlı bir kişi yad olduğumuzu görüb bizi yaxınlaşdı. Qocalıq səbablı halsizliqla titrəyən səsi ilə dedi:

- Əvvəllər bu meydançalardan odun doğramaq, təndirə çörək yapmaq üçün istifadə olunurdu. Amma artıq onlar da yox olub gedib.

- Baba, siz Əziz Sancarı tanıyırsınız? - deyə sorusum. Ooca əllərini saqqalına çəkdi, yaşlılığından kiçilmiş gözləri açıldı və parıldadı. Mənim sualım onun xoşuna gəlmışdi.

- Əlbəttə ki, tanıyıram, onun uşaqlığını bilirəm. Qonşu idik. Bu küçələrdə qəçdi, buralarda yaşadı. Bu meydançalarda dostlarıyla oynadı.

Qocanın danışdıqlarını sanki nəfəs almadan dinlədim.



- Atası ilə dost idik, yaxşı insan idi. Uşaqlarını oxutmaq üçün əlindən gələni edirdi. Amma anaları bunun üçün daha çox səy göstərdi. Uşaqlarının oxuyub iş-güç sahibi olmaları üçün çox çapaladı. Səkkiz övladları vardı, Əziz yeddinci uşaqdı.

Mustafa baba Əziz Sancar barədə danışdıqca mənim həyəcanım çoxalırdı.

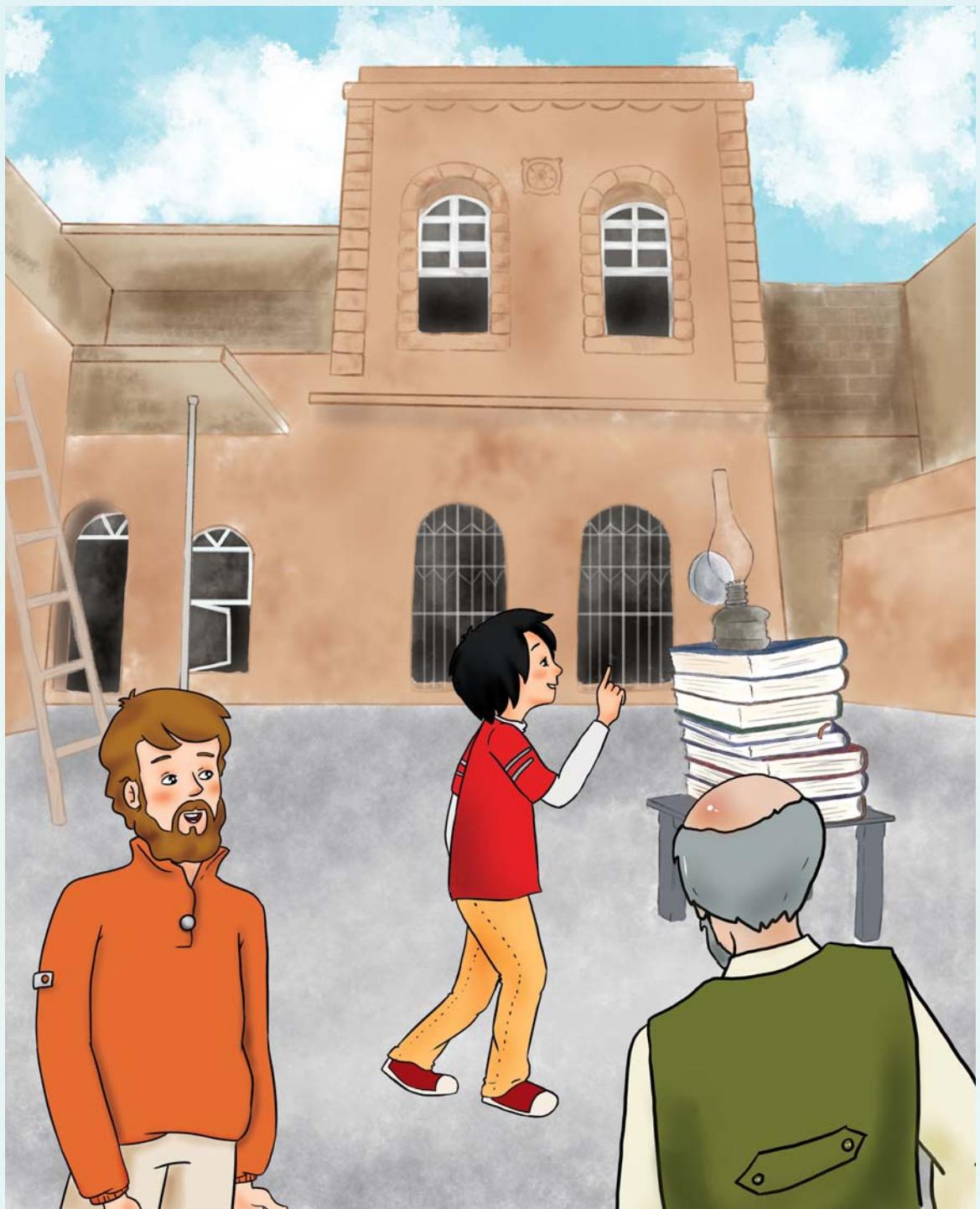
- İndi sizi onun dünyaya gəldiyi evə aparacağam, - dedi.

Mustafa baba ilə söhbət edərək Əziz Sancarın dünyaya gəldiyi evə doğru irəlilədik. Onun uşaqlıq xatirələrinə qulaq asmağa davam etdim. Elə bil bu söhbəti dəfələrlə danışmış kimi gözəl danışırırdı.

- Evlərində ərəbcə danışılırdı, amma qardaşlar türkçə danışıldırılar. İbtidai sinfi burada bitirib.

Danışanda sanki nəyisə unutmuş kimi gözlərini qayıdı, xatırlayanda həyəcanlandı:

- Əziz ibtidai sınıfə gedəndə böyük qardaşı Kənan ev-



lənmişdi. Kənan hərbi liseydə oxuyurdu və zabit olmağa hazırlaşırırdı. Əziz onlarla birlikdə Ankaraya getdi və bir il Ankarada oxudu. Növbəti il yenidən buraya qayıtdı. Orta məktəb qurtarana qədər Savurda oxumağa davam etdi. Digər savurlu uşaqlar üçün də yaxşı bir nümunə oldu.

BİR EVİN QARŞISINDA DAYANDIQ. EV ƏZİZ SANCARIN XATIRƏSİNİ ƏKS ETDİRİRDİ. ELƏ BİL DİVARLarda GİZLƏNPÇ OYNADIĞI ZAMAN DİVARIN DAŞLARINA TƏMAS EDƏN ƏLLƏRİNİN İZİ VARDI. BU, YERLİ MEMARLIĞIN ƏN GÖZƏL NÜMUNƏLƏRİNDƏN İDİ. BÖYÜK BİR EVDİ, SANKİ SAVURUN BÜTÜN UŞAQLARI İÇİNƏ YERLƏŞƏCƏK QƏDƏR BÖYÜK İDİ.

Mustafa babanın səsi ilə özümə gəldim. Qoca Sancar ailəsi barədə danışmağa davam edirdi:

- Bu ailənin uşaqları oxudu, ikisi zabit oldu: Kənan və Tahir. Həsən mexanika mühəndisi oldu. Orxan avtomobil təmiri ustası oldu. Üç də bacılırı var. Əziz ailəsinə bağlı bir insandır. Onlar üçün ildə azı bir dəfə Türkiyəyə gəlir.

- Bəs atası və anası?

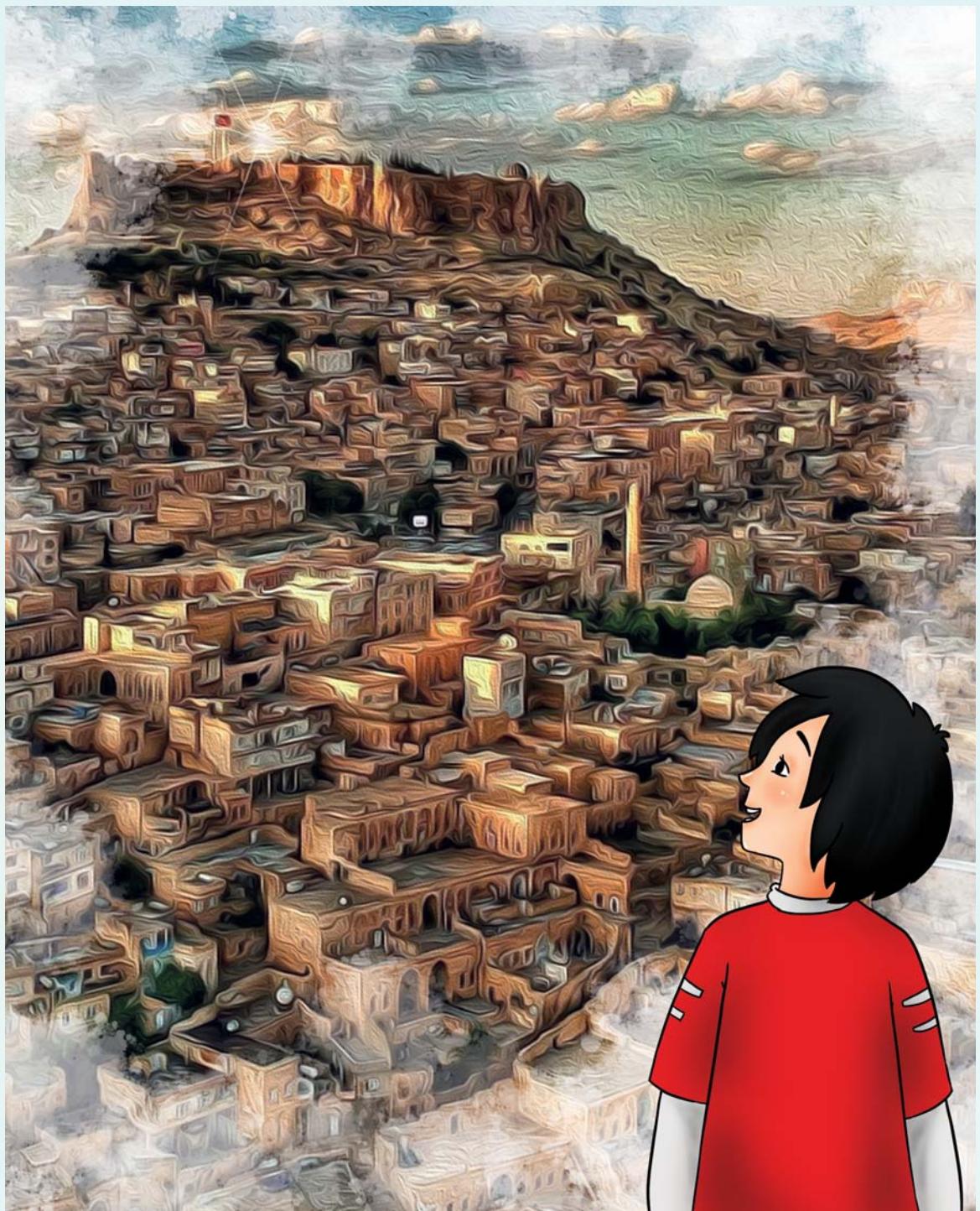


- ATASININ ADI ABDULQANI İDİ, ANASININ ADI MƏRYƏM. İKİSİNİN DƏ TƏHSİLİ YOX İDİ. O VAXT TƏHSİL ALANLARIN SAYI ÇOX AZ İDİ. Bu yerlərdə hamı iasəsini çətinliklə qazanırdı. Əkin-biçinlə məşğul olaraq və bir neçə baş heyvan saxlayaraq həyatlarını davam etdirməyə çalışırdılar. Anası Məryəm əkinçilik edərək yaşamağın çətin olduğunu bildiyi üçün uşaqlarını oxumağa təşviq edirdi. “Oğlum, atanız kimi əkinçilik etməyinizi istəmirəm. Oxuyun, özünüzə başqa peşə tapın”, - deyirdi. Onun bu istəyi uşaqların yolunu açdı. Hamısı vəzifə sahibi oldular və yaxşı işlər gördülər.

Sonra nə oldu deməyə ehtiyac qalmadan qoca danışmağ'a davam etdi:

- Ooqquzuncu sinfi burada bitirdikdən sonra tam orta təhsili üçün Mardinə getdi. O vaxtlar oxumaq çox da asan deyildi. Amma o oxudu və bizim fəxrimiz oldu. Məktəbdən fərqlənmə ilə məzun olanda hamımız sevinmişdik.

İndi oxuduğu Mardin məktəbinin adı dəyişdirilərək “Əziz Sancar Anadolu Liseyi” olub. Artıq oxuduğu məktəb onun



adını daşıyır və biz bununla fəxr edirik. Hamımız onu çox sevirik.

- Bu qədər, bəs Nobel? – deyə soruşdum.

Qoca sözlərimi eşitmədi və ya eşitməzliyə vurdu. Yeni bir şey xatırlamış kimiyydi:

- Bir də həkimliyi var. İstanbulda oxuyub buraya qayıtdı. Buralarda həkimlik etdi, reseptlər yazdı, xəstələri sağaltdı. Bir də mükafat alıb, amma mən onu bilmirəm. Mən burada keçirdiyi zamanı və gördükərimi danışdım.

MUSTAFA BABA BİZİ SAVUR QALASINDA DA GƏZDİRDİ. ONA TƏŞƏKKÜR ETDİK, ƏLINİ ÖPƏRƏK MARDİNƏ YOLA DÜŞDÜK. MARDİNİN MEMARLIĞI ÇOX DİQQƏTÇƏKƏN İDİ. MƏDƏNİYYƏT İZLƏRİNİN BU GÜNƏ UZANAN HALINI GƏZDİK VƏ ÇOX GÖZƏL VAXT KEÇİRDİK.

Eva qayıdanda beynim ancaq Əziz Sancar ilə məşğul idi. Onu, həyatını və əldə etdiyi uğurları başa düşməyə çalışırdım. Savurdan çıxıb mükafata doğru uzanan yolculuğun verdiyi həyəcanı hiss etmək barədə fikirləşirdim. Çox

sevincli idim.

Mardin gəzintisi mənə çox şey öyrətmişdi. Mənim üçün yaxşı bir təcrübə olmuşdu. Özümə bir yol müəyyən etmək adına yaxşı bir nümunə gördiyüm üçün xoşbəxt olmuşdum. Bir də onun özünü şəxsən görüb ona heyran qaldığımı deyə bilsəydim nə yaxşı olardı. Bu mənim üçün unudulmaz bir xatırə olardı, bəlkə də, özümü inkişaf etdirməyim istiqamətində daha həvəslə hərəkət etməyimi təmin edərdi.

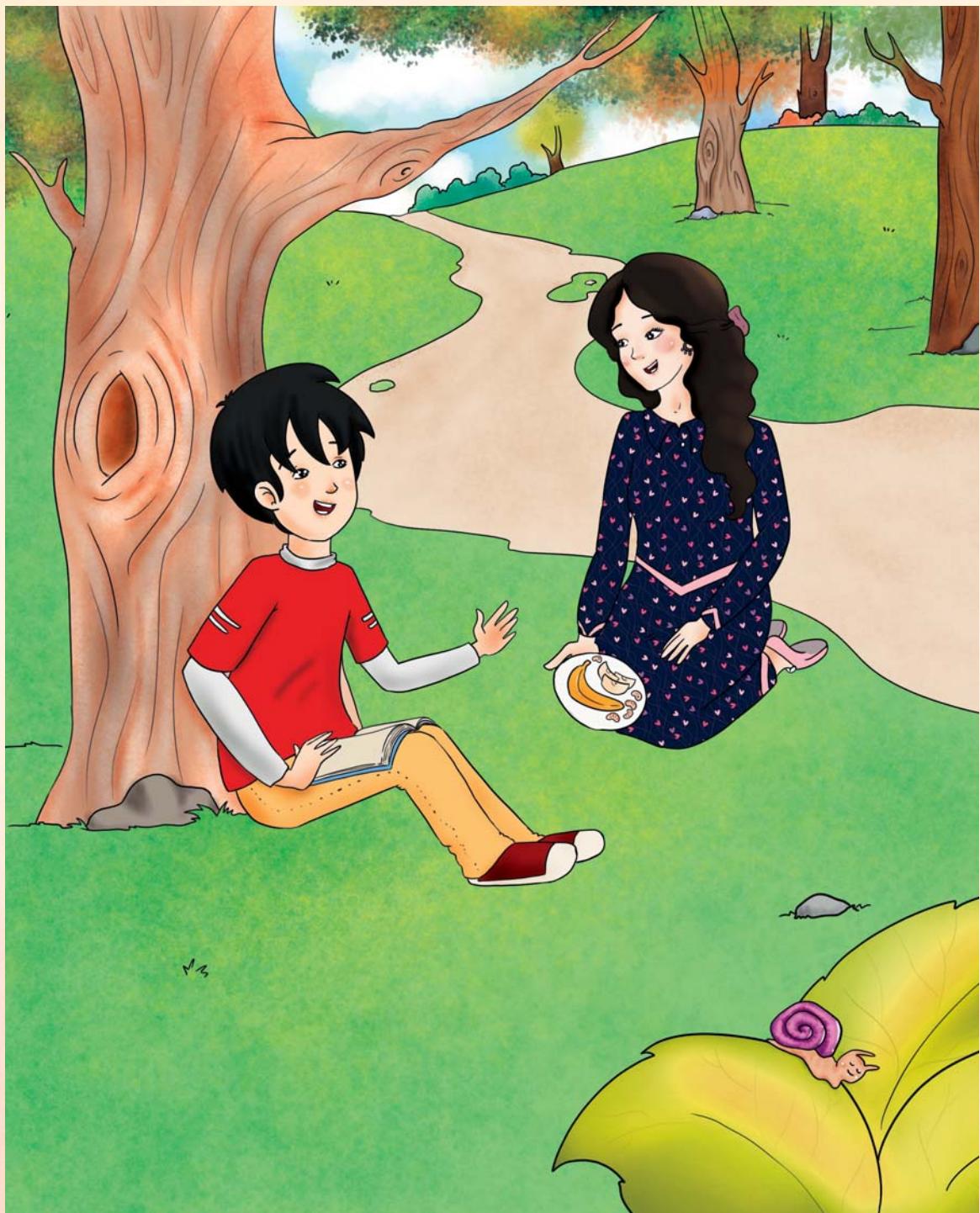
Nə bilmək olar, bəlkə, bir gün üz-üzə də görüşərik.

- Atacan, Əziz Sancarla şəxsən görüşmək istəyirəm,
– dedim.

Atam üzümə baxıb gülümsədi. Araşdırmlara olan həvəsimi və heyranlığını görüdü. Məni ümidsizliyə sövq etmək istəmədi.

- Nə bilmək olar, bəlkə, bir gün görüşərsiniz, – dedi.

Bu söz ürəyimin həyacanla döyünməsi üçün kifayat etdi. Öz-özümə, “atam məni onunla görüşdürmək üçün bir yol tapacaq” deyə fikirləşdim.



Günortaüstü evimizə çatanda fikrim hələ də Əziz Sancarın əldə etdiyi uğurların yanındaydı. Ərtəsi gün məktəb dərslərimi hazırladım. Yol yorğunluğumu çıxarmaq üçün həyətə çıxdım. **AĞACLARIN ALTINDA OTURUB KİTAB OXUDUM. ANAM MƏNƏ MEYVƏ GƏTİRDİ. MEYVƏNİ YEYƏRKƏN SAVURDA MUSTAFA BABANIN SÖZLƏRİNİ XATIRLADIM: “İNDİ HƏR ŞEY ÇOX YAXŞIDIR, OĞLUM. O VAXTLAR NƏ ÖZÜMÜZÜ DOYUZDURA BİLIRDİK, NƏ DƏ HEYVANLARIMIZI. BİZ O DÖVRDƏ HEÇ BANAN GÖRMƏDİK, DOYUNCA PORTAĞAL YEYƏ BİLMƏDİK...”**

Daxiliimdən gələn bir səs məni oturduğum yerdən qaldırdı. Həyəcanla çardağa çıxan pillələrə tərəf getdim. Elə bil ulduzlu qutu, “gəl, sənin dərmanın mənəm” deyirdi. Ehmalıca əyilib qutunun qarşısında oturdum. Ulduzlu qutunun ecazkar “tılq” səsini eşidib həyəcanla titrəməyə başladım. Həyəcanım artıq son həddə çatmışdı. Artıq növbəti məhələ sadəcə gözləmək idi. Səbirsizlikla kiminla tanış olacağımı gözləməyə başladım.

Bu dəfəki gözləməyim sanki beynimdəki suallara ca-



vəb tapmaq üçün idi. Bu suallara kimin cavab verəcəyini hələlik bilmirdim. Amma cavab veriləcəyinə ümidvar idim. Həyəcanla yoğrulmuş bu qısamüddətli gözləmə, heç cürə keçməyən zamana əsir olmuşdu.

Qutunun qapağı çox sırlı bir səs çıxararaq açıldı. Həmin anda heç nəyi gözdən qaçırmamaq üçün nəfəsimi saxladım. Mənə elə gəlirdi ki, nəfəs alsam, tilsim sınacaq. Ürəyimin döyüntüsünü eşidəndə xəritə, "özünə bir yer seç, səni aparım", – deyərcəsinə qarşısında açıldı. Görəsan, ulduz harada parıldayacaq?

ELƏ BİL ARXASINDAKI QUYRUĞU ÇƏKİB APARMAQDA ÇƏTİN-LİK ÇƏKƏN BİR QUYRUQLU ULDUZ SAVURUN ÜZƏRİNDƏN QƏ-RİBƏ BİR ŞƏKİLDƏ HƏRƏKƏTƏ BAŞLADI. TÜRKİYƏDƏN KEÇDİ, AVROPADAN ADLADI VƏ UÇMAĞA DAVAM ETDİ. MƏNİM HƏYƏCA-NIM DA ULDUZUN HƏRƏKƏTİ İLƏ BİRGƏ YÜKSƏLİRDİ. ATLANTİK OKEANINDAN KEÇİB AMERİKANIN ÜSTÜNDƏ DAYANDI. SÜRƏTLƏ BİR YAŞAYIŞ MASSİVİNƏ YAXINLAŞDI.

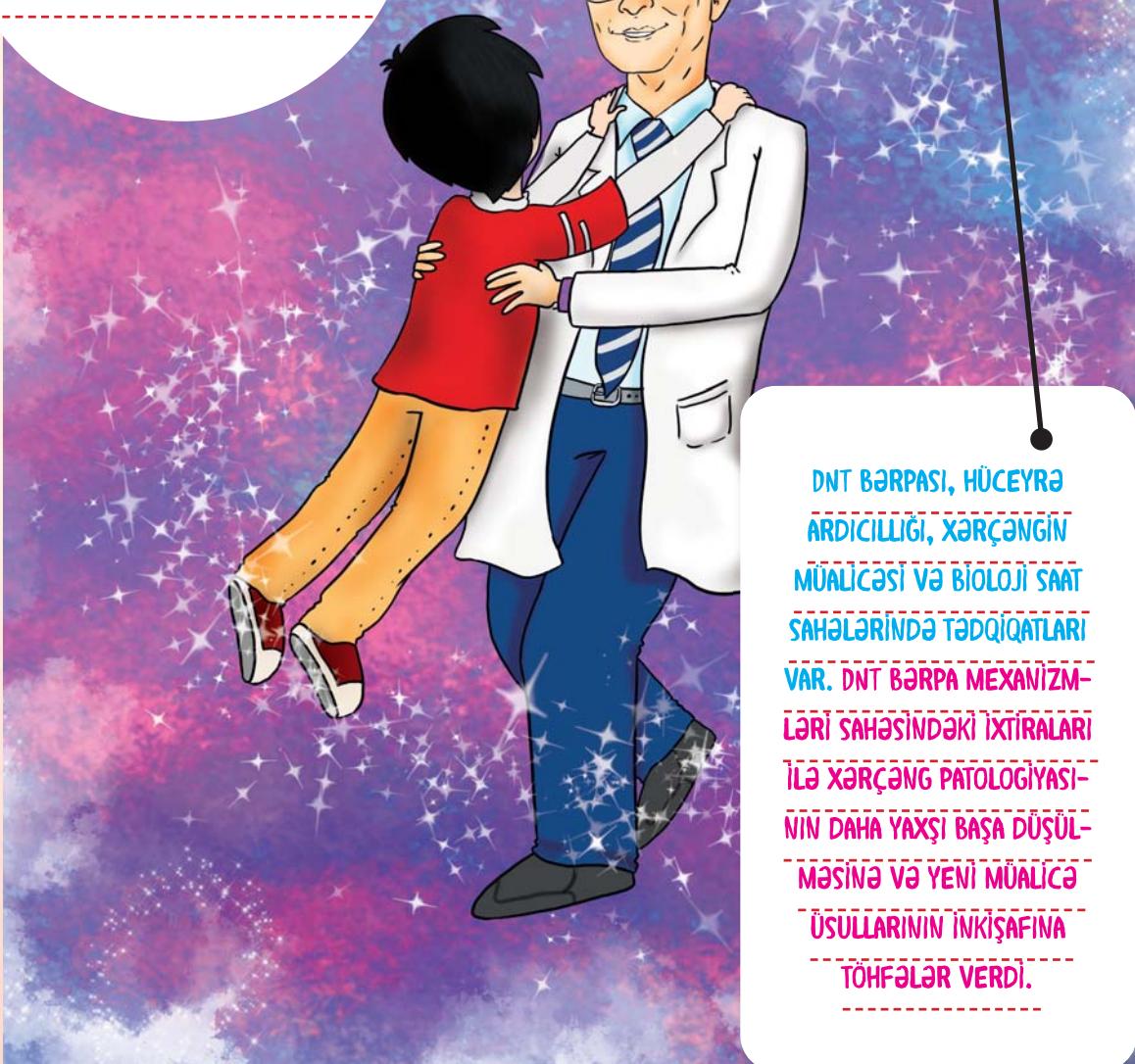
Gözlərimi açanda böyük bir binanın qarşısında idim.

PROF. DR. ƏZİZ SAN-

CAR 1946-Cİ İL SENTYABRIN

8-DƏ MARDİN VİLAYƏTİNİN SAVUR

QƏSƏBƏSİNĐƏ DÜNYAYA GƏLIB.



DNT BƏRPASI, HÜCEYRƏ
ARDICILLİĞİ, XƏRÇƏNGİN
MÜALİCƏSİ VƏ BIOLOJİ SAAT
SAHƏLƏRİNĐƏ TƏDQİQTTLARI
VAR. DNT BƏRPA MEXANİZM-
LƏRİ SAHƏSİNĐƏKİ İXTİRALARI
İLƏ XƏRÇƏNG PATOLOGİYASI-
NIN DAHA YAXŞI BAŞA DÜŞÜL-
MƏSİNƏ VƏ YENİ MÜALİCƏ
ÜSULLARININ İNKİŞAFINA
TOHFƏLƏR VERDİ.

Böyük qapının sağ tərəfində divara bərkidilmiş lövhədə bu yazını gördüm:

“Amerika Birləşmiş Ştatları, Chapel Hill, North Carolina Universiteti Tibb fakultəsi, Biokimya və Biofizika kafedrası”.

Ətrafıma baxdım, ağı geyimli insanlar vardı. Bu yerin universitet olması məni həyəcanlandırdı.

Qapıdan içəriyə girmək üçün pilləkənlərdən çıxarkən nə baş verəcək deyə diqqətlə ətrafa baxırdım. Tanış bir sima gördüm. Mənə tərəf gəlirdi. Gülməsəyirdi. Təbəssüm edən siması ilə eynəyinin arxasından mənə baxırdı.

Daha əvvəl fotosəkillərini gördüyüüm üçün onu dərhal tanıdım. Qarşımdakı alim Əziz Sancar idi. Elə bil məni gözlayırdı.

- GƏL GÖRÜM ÖMƏR, - DEDİ. MƏNİ QUCAQLADI, ATAMIN ELƏDİYİ KİMİ AYAQLARIMI YERDƏN ÜZÜB ƏTRAFINDA BİR NEÇƏ DÖVRƏ ATDI. SONRA YERƏ QOYDU.

- XOŞ GƏLDİN. TÜRKİYƏDƏN NƏ XƏBƏR GƏTİRMİŞƏN? -

dedi.

- Xoş gördük, - deyib əlini öpdüm. Əliylə başımı oxşadı. Sonra əlimdən tutub məni həmin böyük binanın içina apardı. İçəridə bir təlaş vardi; hamı arı kimi işləyirdi. Bos dayanan, boş gəzən heç kim yox idi. Hamı bir işlə məşğul idi.

Üstündə laboratoriya yazılın qapıdan içəri girdik. Burada masalar, cürbacür alətlər, müxtəlif cihazlar vardi.

- Bütün Türkiyə sizi tanıyor və sizi çox sevir. Mən də çox sevirəm, - dedim.

- Mən də Türkiyəni və hamınızi çox sevirəm. Bilirsən, hər il gəlirəm Türkiyəyə. Orada mənim bacı-qardaşlarım yaşayır. Qohum-əqrəbələrim da həmçinin.

Bunları Savur qəsəbəsində tanış olduğum qoca da danişmişdi mənə. Artıq Əziz bəyin çalışarkən hansı yolu izlədiyini öyrənməliydim.

- Mən də sizin kimi alım olacağam, - dedim.

- İnşallah, olarsan. Çalışsan, bacararsan. Çox çalışmaq

PROF. DR. ƏZİZ SANCAR AMERİKALI POL
MODRIÇ VƏ İSVEÇLİ TOMAS LİNDAL İLƏ
BİRLİKDƏ 2015-Cİ İLDƏ NOBEL MÜKAFATI
İLƏ TƏLTİF EDİLDİ. İSVEÇ KRALLığı ELM-
LƏR AKADEMİYASI TƏRƏFİNDƏN VERİLƏN
MÜKAFATI İSVEÇ KRALI XVI KARL QUSTAV
TƏQDİM ETMİŞDİR.

ƏZİZ SANCARIN ALDIĞI KİMYA ÜZRƏ NO-
BEL MÜKAFATI ANITQƏBİRDƏKİ "ATATÜRK
VƏ İSTİQLAL SAVAŞI" MUZEYİNDE XÜSUSİ
BÖLMƏDƏ NÜMAYİŞ ETDİRİLİR.

lazımdır, çox, – dedi.

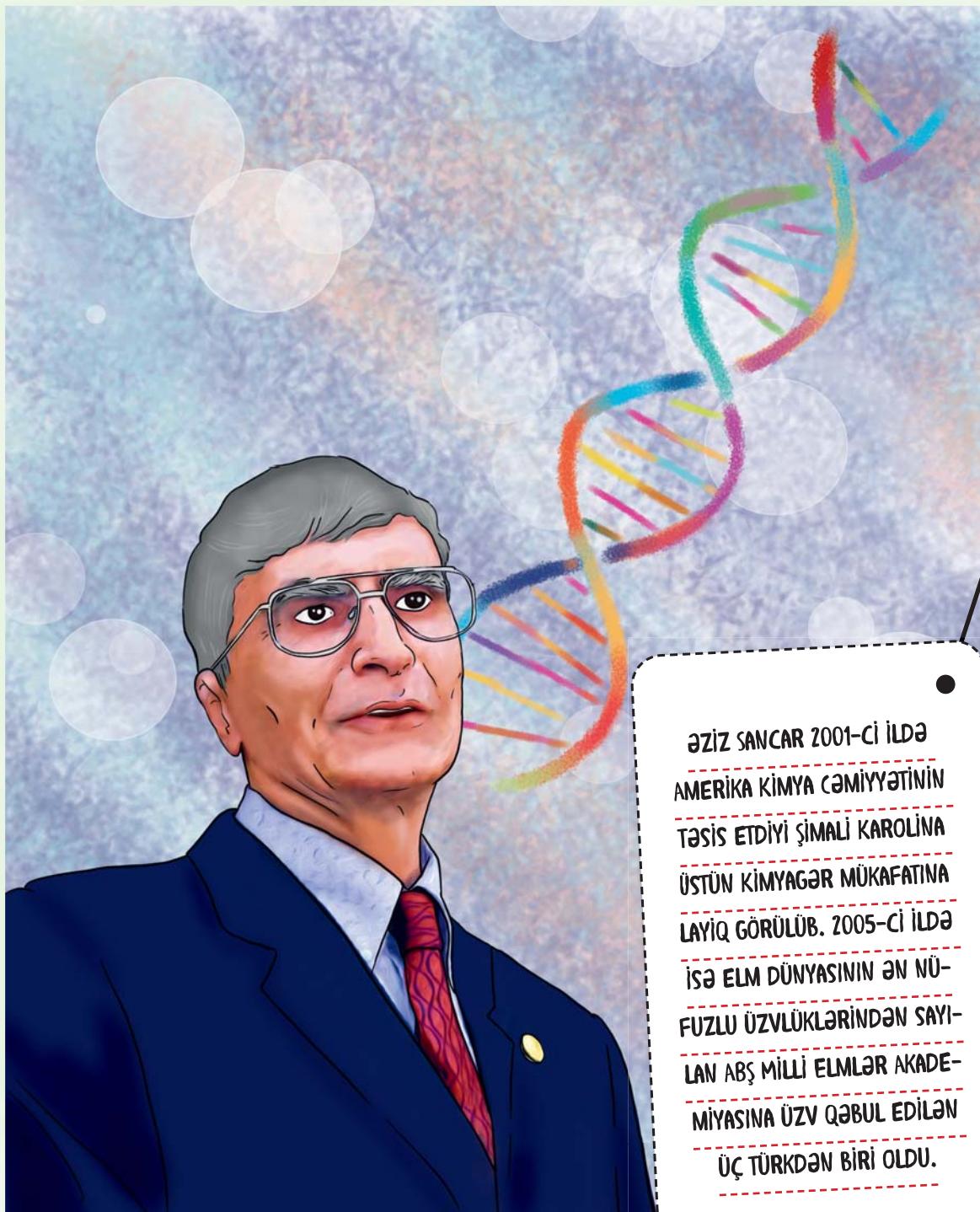
– Bunu bilirəm, ona görə də sizdən öyrənməli olduğum şeylər var. Bu elm yolçuluğunu necə başladı?

- İSTƏYİRSƏN ORTA MƏKTƏBİN SON SİNFİNDƏN ETİBARƏN DANIŞIM. QEYD ETMƏLİYƏM Kİ, HƏMİN DÖVRLƏR KASIBLIQ VƏ MƏHRUMİYYƏTLƏ KEÇDİ. MƏN AXIRINCI SINİFDƏ OXUYANDA MƏKTƏBİN FUTBOL KOMANDASINDA QAPIÇIYDIM. HƏTTƏ HƏMİN VAXT MESOPOTAMIYA İDMAN KLUBUNUN FUTBOL KOMANDASINDA DA OYNADIM. FUTBOLÇU OLMAQ BARƏDƏ DƏ FİKIRLƏŞİRDİM.

- FUTBOL OYNAMAĞI SİZİN KİMİ MƏN DƏ XOSLAYIRAM. BU TƏQDİRDƏ SİZİN YOLUNUZU İZLƏMƏLİYƏM, ELƏ DEYİL?

İkimiz də güldük. Əziz bəy danışmağa davam etdi:

– Əslində mən həkim olmaq istəmirdim. Orta məktəbin son siniflərində oxuyanda çox sevdiyim kimya müəllim vardi. Onun da təşviqi ilə kimyaçı olmaq istəyirdim. O vaxtlar İstanbulda ali məktəbə daxil olmaq üçün imtahanlar hər fakültə üçün ayrı-ayrı keçirilirdi. Mən həm kimya fakültəsi, həm də dostlarımın istəyi ilə tibb fakültəsi üçün



ƏZİZ SANCAR 2001-Cİ İLDƏ
AMERİKA KİMYA CƏMIYYƏTİNİN
TƏSİS ETDİYİ ŞİMALİ KAROLİNA
ÜSTÜN KİMYAGƏR MÜKAFATİNA
LAYIQ GÖRÜLÜB. 2005-Cİ İLDƏ
İŞƏ ELM DÜNYASININ ƏN NÜ-
FUZLU ÜZVLÜKLƏRİNDƏN SAYI-
LAN ABŞ MILLİ EMLİNƏ AKADE-
MİYASINA ÜZV QƏBUL EDİLƏN
ÜÇ TÜRKDƏN BİRİ OLDU.

2006-CL İLDƏ TÜRKİYE EMLƏR AKADEMİYASININ ÜZVÜ SEÇİLDİ. ABŞ MİLLİ ELM FONDUNUN (NATIONAL SCIENCE FOUNDATION) GƏNC TƏDQİQATÇI MÜKAFATI İLƏ TƏLTİF EDİLDİ. (1984) AMERİKA FOTOBİOLOGİ-YA DƏRNƏYİNİN (AMERICAN SOCIETY FOR PHOTOBIOLOGY) MÜKAFATI İLƏ TƏLTİF EDİLDİ. (1990) ABŞ MİLLİ SƏHİYYƏ İNSTİTUTUNUN (NATIONAL INSTITUTES OF HEALTH) MÜKAFATI İLƏ TƏLTİF OLUNDU. (1995)

imtahana girdim və hər ikisindən də keçdim.

- Kimya fakültəsinə girmək istəyirdim, amma orta məktəbdə birlikdə oxuduğum mardinli 5 dostumla birlikdə burda da birlikdə oxuyaq deyə tibb fakültəsinə girdim və tibb təhsili aldım.

- Mən DNT məsələsini (hüceyrələrimizdə genetik məlumat daşıyan molekul) anlamaqda çətinlik çəkirdəm. Hami bilir ki, siz bu mövzuda ixtisaslaşmışınız.

- ÖMƏR, TİBB FAKÜLTƏSİNİN İKİNCİ KURSUnda OXUDUĞUM ZAMAN DNT VƏ DNT-NİN CÜT SARMAL QURULUŞunu ÖYRƏNDİM VƏ ÖYRƏNDİKDƏN SONRA BIOKİMYAÇI OLMAĞA QƏRAR VERDİM. AMMA ƏVVƏL TİBB TƏHSİLİMI BİTİRDİM. TİBB FAKÜLTƏSİNİN BE-

1997-Cİ İLĐƏ TÜBİTAK ELM MÜKAFATINA LAYİQ GÖRÜLDÜ. 2004-CÜ İLĐƏ ABŞ EMLƏR VƏ İNCƏSƏNƏT AKADEMİYASININ (AMERICAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES) MÜKAFATI İLƏ TƏLTİF EDİLDİ. 2007-Cİ İLĐƏ ƏZİZ SANCARA "VƏHBI KOÇ" MAKAFATI TƏQDİM EDİLDİ.

ŞİNCİ KURSUnda OXUYANDA BİOKİMYA SAHƏSİNDE İXTİSASLAŞMAĞI FİKİRLƏŞDİM.

SÖHBƏT ELƏDİYİM MÜƏLLİMİM, “ƏZİZ, TİBB FAKÜLTƏSİNDE OXUYAN BİR NƏFƏR ƏN AZI 1-2 İL HƏKİMLİK ETMƏLİDIR. ONA GÖRƏ DƏ BİR MÜDDƏT HƏKİM KİMİ FƏALİYYƏT GÖSTƏRMƏYİNİ MƏSLƏHƏT GÖRÜRƏM”, - DEMİŞDİ. İSTANBUL TİBB FAKÜLTƏSİNİ FƏRQLƏNMƏ İLƏ BİTİRDİKDƏN SONRA SAVURUN KƏNDLƏRİNDE İKİ İL HƏKİMLİK ETDİM.

- Amerikaya necə gəldiniz? Bu, çox maraqlıdır.
- Buraya gəlməyimi daxili xəstəliklər mütəxəssisi olan müəllimim Müzəffər Alpsoy məsləhət görmüşdü. 1972-

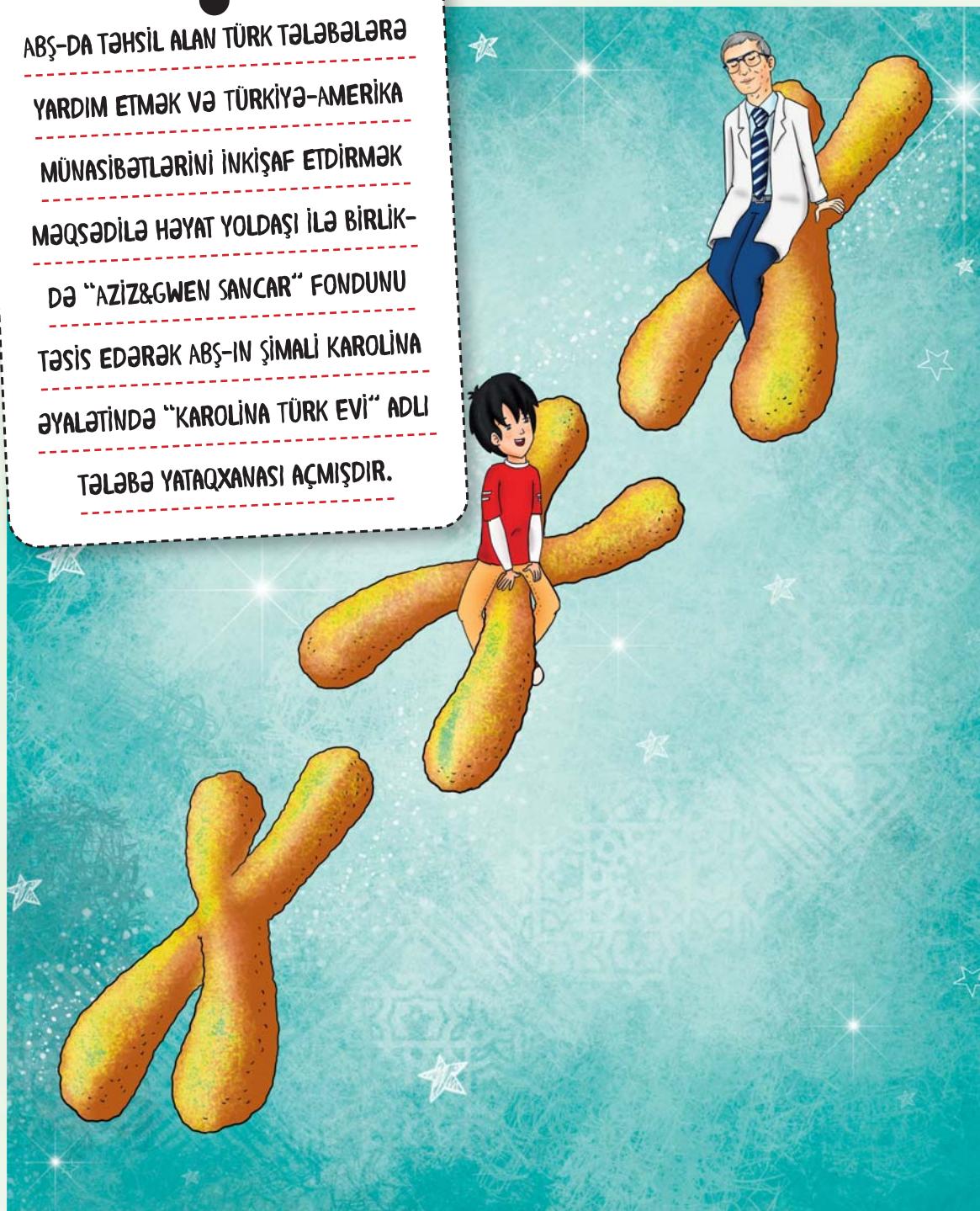
ci ildə NATO-nun təqəüdü ilə AŞŞ-a gəldim. İstanbulda mütəmadi olaraq özümü inkişaf etdirməyə çalışırdım. Burada da çalışmağa eyni şəkildə davam etdim. Yegənə problemim dil idi. Orta məktəbdə xarici dil kimi fransız dilini öyrənmişdim. İngiliscə danişa bilmirdim, çox əziyyət çəkdim.

- Mən də xarici dil öyrənəcəyəm. Eşitdiyimə görə, dil öyrənmək beyini inkişaf etdirir.

- Oıl öyrənin, dil öyrənmək çox vacibdir, – deyərək AŞŞ yolçuluğunu barədə əhvalatı danışmağa davam etdi:

- Mən əvvəl Cons Hopkinsə gəlmışdım, sonra Texasa getdim. Texasda həm ingilis dilini öyrəndim, həm də mühitə öyrəşdim. İstanbul tibb fakültəsi həm əsas elmlər, həm də klinik elmlər baxımından mənə çox yaxşı bir təhsil verdi. AŞŞ-a gələndə nəzəri baxımdan hazır idim. Bunun rahatlığını hiss etdim. 1977-ci ildə Dallasdakı Texas Universitetində molekulyar biologiya üzrə doktorluq dərəcəsini aldım. ÖNT təmiri və hüceyrə dövrü kimi sahələrdə

ABŞ-DA TƏHSİL ALAN TÜRK TƏLƏBƏLƏRƏ
YARDIM ETMƏK VƏ TÜRKİYƏ-AMERİKA
MÜNASİBƏTLƏRİNİ İNKİŞAF ETDİRMƏK
MƏQSƏDİLƏ HƏYAT YOLDAŞI İLƏ BİRLİK-
DƏ “AZİZ&GWEN SANCAR” FONDUNU
TƏSİS EDƏRƏK ABŞ-İN ŞİMALİ KAROLİNA
ƏYALƏTİNDƏ “KAROLİNA TÜRK EVİ” ADLI
TƏLƏBƏ YATAQXANASI AÇMIŞDIR.



ixtisaslaşdım. Yel Universitetində ÖNT-nin bərpası sahəsində elmlər namizədi dissertasiyamı tamamladım. ÖNT bərpası, hüceyrə ardıcılılığı, xərçəng müalicəsi və bioloji saat üzərində tədqiqatlarım davam etdi.

1997-ci ildən bu günə qədər ABŞ North Carolina-Chapel Hilldə North Carolina universiteti Biokimya və Biofizika kafedrasında apardığım tədqiqatlar nəticəsində 300-ə yaxın elmi məqaləm çap olunub və bu məqalələrə 12 min dəfədən çox istinad edilib. 33 kitabı nəşr olunub.

- Hər halda bu gün insanlar ən çox xərçəngin müalicəsini gözləyirlər.

- Xərçəng müalicəsində sirkadiyalı saat (ritmik saat) tədqiqatları apardım. Bu çox önəmlü çalışmadır. ÖNT bərpası üçün apardığım tədqiqatlar vaxtı elədiyim təcrübələrdə, sıçanlara verdiyimiz xərçəng dərmanının günün hansı saatında hansı genin hansı hissəsini bərpa etdiyini müəyyən etdik. Sıçanlardakı 20 000 genin günün hansı vaxtında bərpa edildiyinin xəritəsini hazırladıq. Bunun

növbəti mərhələsi bu çalışmaları insan xərcəngində tətbiq etməkdir. Təəssüf ki, elmi nailiyyətlər yavaş irəliləyir. Misal üçün, siçanların üzərində apardığımız tədqiqatları 7 ilə başa vurmuşduq.

Əmkadalarla birlikdə hüceyrələrin zədələnən DNT-ləri necə bərpa etdiyinin və genetik məlumatları qoruduğunun xəritəsini hazırladım.

HÜCEYRƏLƏR GENOM (GENOM BİR ORQANİZMİN GENETİK TRAYEKTO RIYALARININ MƏCMUSUDUR. HƏR BİR GENOM, AİD OLDUĞU ORQANİZMİ QURMAQ VƏ İNKİŞAF ETDİRMƏK ÜÇÜN LАЗIM OLAN BÜTÜN MƏLUMATLARA SAHİBDİR) ADINI VERDİYİMİZ, HƏR İNSANDA QORUNMUŞ HALDA OLAN BU GENETİK MATERİALI ƏMƏLƏ GƏTİİRİRLƏR. BƏDƏNİMİZDƏN, SAÇIMIZDAN DƏRİMİZƏ QƏDƏR HƏR ŞEY BU BİRLƏŞMƏDƏN ƏMƏLƏ GƏLƏN İLK HÜCEYRƏDƏN, İÇİNDƏKİ DNT-DƏN İNKİŞAF EDİR. BƏDƏNİMİZ BAŞ VERƏN KİMYƏVİ REAKSIYALAR VƏ MUTASIYALARLA MÜBARİZƏ HALINDADIR. BU HAL DNT-LƏRƏ DƏ AİDDİR. DNT-LƏRİMİZ MOLEKULYAR BƏRPA MEXANİZMLƏRİ SAYƏSİNDE İLLƏRLƏ

ZƏDƏLƏNMƏDƏN ÖZÜNÜ QORUMAĞA NAIL OLUR. BU MEXANİZMDƏ PROTEİNLERİN VƏZİFƏSİ MÜTƏMADI OLARAQ GENOM ÜZƏRİNĐƏ DOLAŞARAQ ONU HƏR HANSI BİR TƏHLÜKƏYƏ QARŞI QORUMAQDIR.

Əziz bəyin dediklarının bazisini başa düşmək üçün diqqətimi cəmləşdirərək ona qulaq asmağa davam edirdim.

- Tədqiqatlarımın mərkəzində ƏNT-nin əsasını əmələ gətirən nükleotidlər var (Nükleotidlər RNT və ƏNT-nin əsas hissələrini təşkil edən strukturlardır). Ultrabənövşəyi şüalar nükleotidlərdə zədələnməyə səbəb olur. Fermentlər zədələnmiş hissəni müəyyən edərək onları oradan çıxarırlar. Daha sonra çıxarılan yeri doldurur və zədələnən hissə bərpa edilir. Bu prosesin adı "**ÇIXARTMAQ YOLUYLA NÜKLEOTİD BƏRPASI**"dır. Bu bərpa mexanizmi illərlə əvvəl müəyyən olunsa da, detallarını heç cür tapa bilməmişdilər. Mən tədqiqatlara əvvəl bakteriyalarla başladım.

Hazırladığım bir testlə insanlarda ƏNT-dəki zədəli nük-

leotidlərin ətrafındakı 27 nükleotidin necə kəsilib atıldığıni və “düzgün” nükleotidin bu boşluğa necə yerleşdiyini müəyyən etdim. Nəticədə, tədqiqat heyətimlə birlikdə 2015-ci ildə insan genomundakı DNT bərpa genlərinin bütöv bir xəritəsini hazırladım. Bu tədqiqatlarım nəticəsində 2015-ci ilin kimya üzrə Nobel mükafatı ilə təltif edildim.

Əziz Sancarın danışdıqları olduqca heyranediciydi. Xərçəngin müalicəsinin mümkün olacağını eşidəndə çox sevindim. Xərçəng xəstələrinin sabaha ümidi baxmağı çox gözəldir. Elm adamlarının öz kəşf və ixtiraları ilə bəşəriyyətə töhfə verməyindən yaxşı nə ola bilər ki? – deyə fikirləşəndə özümə gəldim. Ulduzlu qutunun önündə oturmuşdum. Hədsiz bir sevinc hiss edirdim. Hər halda bu, Əziz Sancardan öyrəndiklərimə görə idi.

PİLLƏKƏNLƏRDƏN ENƏRKƏN ƏZİZ SANCAR KİMİ BÜTÜN DÜNYAYA FAYDALI OLACAQ BİR İŞ GÖRMƏK LAZIM OLDUĞUNU FİKIRLƏŞİRDİM. BƏŞƏRİYYƏT ÜÇÜN FAYDALI OLACAQ BİR ALIM OLMAQ İSTƏYİRDİM.



ÖZÜMÜ DƏYƏRLƏNDİRİRƏM

A. AŞAĞIDAKI SUALLARA UYGUN OLAN DÜZGÜN CAVABI VERƏK.

1. Ömərin Prof. Dr. Əziz Sancar ilə qarşılaşmaq üçün çıxdığı zaman yolculuğunda xəritədəki ulduz hansı ölkənin üstündə parıldamışdı?
A) ABŞ B) İsveç
C) Fransa D) Kanada

2. Əziz Sancar aşağıdakılardan hansı ilə dünya elmində ad qazanmışdır?
A) Futbolçu B) Fizikaçı
C) Astronom D) ONT bərpası

3. Aşağıdakılardan hansı Əziz Sancarın anadan olduğu yerdir?
A) Savur B) İstanbul
C) Konya D) Kozan

4. Əziz Sancar tədqiqatları ilə hansı mükafata layiq görülmüşdür?
A) Nobel B) Emmi
C) Qızıl Lalə D) Eczacibaşı Tibb mükafatı

I Tibb

II Kimya

III Biologiya

5. Yuxarıda göstərilən məlumatlardan hansıları Əziz Sancarın gördüyü işlər arasındadır?

- A) I və II B) I və III
C) II və III D) I, II və III

B. AŞAĞIDA YAZILAN CÜMLƏLƏRDƏN DOĞRU OLANLARIN ƏVVƏLINƏ D, SƏHV OLANLARIN ƏVVƏLINƏ S YAZAQ.

1. () Əziz Sancar Amerikada anadan olmuşdur.
2. () Əziz Sancarın ÖNT barədə tədqiqatları olmuşdur.
3. () Əziz Sancar 1964-cü ildə anadan olmuşdur.
4. () Əziz Sancar İstanbul Universiteti Tibb fakültəsində oxuyub həkim olmuşdur.
5. () Əziz Sancar dünyada teleskopu ixtira edən şəxsdir.

C. AŞAĞIDAKI SÖZLƏRİ MÜVAFIQ CAVABLA BİRLƏŞDİRƏK.

- | | |
|--|-------------------------------------|
| 1. Əziz Sancarın orta məktəbin son siniflərini oxuduğu şəhər | a. ÖNT bərpası |
| 2. Əziz Sancarın fəaliyyət göstərdiyi elm sahələrindən biri | b. Mardin |
| 3. Əziz Sancarın məşhur bir işi | c. Yel |
| 4. Əziz Sancarın elmlər namizədi olduğu universitet | d. Amerika Milli Elmlər Akademiyası |
| 5. Gördüyü işləri səbəbilə Əziz Sancarı üzv qəbul edən nüfuzlu akademiya | e. Molekulyar kimya |

D. DÜŞÜNƏK, YAZAQ

1. Əziz Sancarın elmi fəaliyyətləri hansılardır?

.....

.....

2. Əziz Sancar sənin qarşına çıxsa, ona hansı sualları verərdin?

.....

.....

3. Əziz Sancarı tanıdacaq 3 cümle yazsaydın, bunlar nə olardı?

.....

.....

.....

4. Əziz Sancarın aldığı Nobel mükafatı niyə əhəmiyyətlidir?

.....

.....

5. Tibb, molekulyar kimya və molekulyar biologiya sahəsində elmi işlə машğul olsaydın, elm tarixinə adını hansı ixtira ilə yazmaq istəyərdin?

.....

.....

.....

.....